

EMBLEMELE SIGILIILOR SĂTEȘTI CA IZVOR PENTRU ELABORAREA STEMELOR COMUNALE

Sorin IFTIMI

Pentru stabilirea stemelor de orașe, principalul izvor documentar a fost cel sigilografic. Vechile peceți ale comunităților urbane, aplicate pe diferite documente de către conducerea orașelor, au păstrat diverse simboluri care au putut fi adoptate sau adaptate ca steme heraldice. Dreptul la stemă proprie a localităților urbane izvora din „libertățile” orășenești, acelea de a-și alege singure șoltuzul și consiliul (format din 12 pârgari) și de a se autoadministra prin acești reprezentanți.

Statutul juridic al localităților rurale a fost însă diferit. Conducerea satelor era, de regulă, o reprezentare a stăpânului (domnia, biserica, boierii) în teritoriu și nu una aleasă de locuitori. Astfel, deși societatea românească a fost, vreme de secole, una eminentă rurală, comunitățile sătești nu și-au găsit o reflectare în domeniul sigilografiei. Această reprezentare avea cu atât mai puține șanse să se realizeze în domeniul heraldicii, acesta fiind prin definiție un fenomen cultural occidental ce s-a manifestat de-a lungul veacurilor într-un spațiu față de care teritoriile locuite de români aveau o amplasare periferică.

Datorită unor condiții istorice specifice, asupra cărora vom reveni mai jos, majoritatea covârșitoare a comunelor și satelor românești nu au nici astăzi o stemă proprie. Există însă și zone privilegiate, în care au existat peceți comunale și sătești cu embleme încă de acum două secole sau un secol și jumătate. Deși aceste reprezentări nu au decât rareori un caracter cu adevărat heraldic, ele reprezintă surse documentare de primă mână, foarte folositoare în alcătuirea unor steme heraldice¹.

a. Embleme sigilare sătești din Bucovina (1783-1900)

Pentru Moldova, un caz special este acela al satelor din nordul său, teritoriu răpit de Austria la 1775, cunoscut de atunci sub numele de

¹ Pentru o privire de ansamblu asupra problemei vezi Maria Dogaru, *Colecțiile de matrice sigilare ale Arhivelor Statului*, București, 1984, 304 p. (cu o bogată listă bibliografică și numeroase reproduceri fotografice de sigilii sătești).

Bucovina („Țara Fagilor”)². Întreaga zonă devenind parte componentă a Imperiului habsburgic, a fost integrată unui spațiu în care fenomenul heraldic avea o mare tradiție. Înainte de această dată, documentele amintesc de existența unei peceti doar pentru Câmpulungul Moldovenesc, pe atunci așezare rurală. Localitatea era însă centrul unui ocol de sate, care s-au bucurat de un statut special sub domnia Moldovei, fapt amintit și de Dimitrie Cantemir. Statutul său ar putea fi comparat mai degrabă cu acela al unui târg decât cu cel al unui sat propriu-zis. În încheierea unui zapis de la 1692 se arată: „și pentru credință ne-am pus pecetea satului, ca să se crează”³. A fost publicată o imagine a acestui sigiliu, confecționat în anul 1740, având legenda în limba română (cu caractere chirilice): „†Aceasta-i pecete Câmpulungului, să s(ă) cread(ă) † L(ea)t 7249 sept. I”. Emblema sigiliului, de dimensiuni foarte reduse, reprezintă un brad⁴.

Asupra stemelor sigilare din Bucovina există un studiu special publicat de istoricul Nicolae Grămadă, care reproduce, în anexă, circa 300 de asemenea figuri. Autorul arată că la baza apariției sigilografiei rurale din zona cercetată a stat decretul imperial din 24 februarie 1787, prin care se despărțeau pământurile rusticale de cele domeniiale. Prin această reformă, satele au dobândit atribuții noi, de administrare a unor bunuri și de apărare a unor interese proprii. Autorul semnalează, totuși, și câteva sigilii anterioare acestei date, cele mai vechi fiind din 1783. În acel an s-au lărgit atribuțiile administrative ale vornicilor sătești și s-au instituit jurați în locul vatamanilor. Din fost reprezentant al stăpânului satului, vornicul a ajuns un funcționar aflat în slujba sătenilor. Pecetele sătești aveau un caracter oficial, ca și cele ale autorităților statului, ale parohiilor și ale notarilor publici. Înmânarea peceteii sătești reprezenta actul de investire a acestuia în funcție, după cum retragerea peceteii echivala cu destituirea⁵.

În privința inscripțiilor („legendelor”) de pe sigiliile sătești bucovinene, trebuie să remarcăm faptul că, la început, în secolul al XVIII-lea, ele erau scrise în limba latină, folosind termenii de „**SIGILLUM VICUS ...**” sau „**SIGILLUM PAGUS ...**”. După introducerea legendelor în limba germană (sec. al XIX-lea), s-au folosit,

² Nicolae Grămadă, *Vechile peceti sătești bucovinene (1783-1900)*, în „Codrul Cosminului”, X, Cernăuți, 1936-1939, p. 219-269.

³ *Ibidem*, p. 220, nota 1, unde sunt arătate și alte asemenea mențiuni pentru secolul al XVIII-lea.

⁴ *Ibidem*, p. 243 și Tab. III, fig. 42 a.

⁵ *Ibidem*, p. 221-222.

ca termeni administrativi, „GEMENIDE” sau „DORF” pentru comunele rurale și sate. Se întâlnesc însă și numeroase exemple de inscripții în limba română, care folosesc termenii „SAT” și „COMUNA”.

Se știe că fixarea emblemei peceții fiecărui sat în parte intra în atribuțiile comitetelor comunale. Autoritatea austriacă a fixat, totuși, unele restricții: nu se accepta ca stemele comunale și sătești să conțină elemente din stema imperiului sau a provinciei Bucovina, după cum se preciza, în mod expres, că *nu se accepta adoptarea unor embleme heraldice*⁶. Heraldica era asociată, deci, cu un anumit rang de noblețe, convenit orașelor din epocă (așezări cu regim privilegiat), dar nu și așezărilor rurale, a căror însemne erau păstrate, deocamdată, în afara acestui domeniu. Rezultă de aici că emblemele sigilare astfel concepute nu erau steme ale satelor, ci „simple însemne distinctive ale peceților sătești”. Cu toate acestea, emblemele nu au fost alese, de obicei, la întâmplare, ci aveau o legătură cu ocupațiile sătenilor sau flora și fauna din localitățile respective. Ele tind să surprindă ceea ce este caracteristic fiecărei așezări. Ca impresie de ansamblu, N. Grămadă constata „o mare și frumoasă variație de motive în alcătuirea efigiilor sigilare”.

O primă categorie de embleme este cea care reprezintă oameni, *săteni desfășurând diferite munci*: arând, semnând, cosind, ascuțind coasa, prășind, secerând, greblând, îmblătind, făcând căpiți, mergând la câmp cu furca pe umăr, mânănd un cal înhămat la o căruță, dând de mâncare unui cal, tăind lemne, lucrând în fierărie, scoțând apă din fântână, pescuind cu undița sau cu crâsnicul, vânând, cântând din cimpoi, alergând călare, pascând oi, vâslind la o barcă, ducând pe umeri o coromâslă (cobiliță), cu două cofe sau traista în bătă, ținând în mână un coș. Deși mai apar și alte categorii, oamenii reprezentați în embleme acestor sigilii sunt, de obicei, *țărani*, îmbrăcați cu cămașă, bondiță, suman și având pe cap pălărie sau căciulă⁷.

Dintre produsele agricole, cel mai frecvent apare snopul de grâu. Se mai întâlnesc căpițe de fân și chiar, într-un singur caz, o ... sfeclă. Din universul sătesc mai întâlnim reprezentări precum o moară, o puiă, un plug cu teleguță, o poartă cu acoperiș, fântâna cu cumpănă, fântâna cu ghizdele, fântâna cu vârtej.

Unelte agricole sunt însă foarte frecvente, reprezentate izolat sau așezate în construcții simetrice, cu reale virtuți estetice. Astfel, întâlnim plugul de lemn, grapa, topoare, acceptate mai de mult între

⁶ *Ibidem*, p. 234.

⁷ *Ibidem*, p. 235.

„mobilele” heraldice, dar și coasa, grebla, îmblăciul, secera, sapa, hârlețul, furca, țăpoiul. Asemenea reprezentări se pare că erau mai frecvente în satele din nordul Bucovinei, adică din ținutul Cernăuților. Mai întâlnim și unelte meșteșugărești, precum ciocane, sfredele, fierăstraie („beschie”). Observăm că *interzicerea expresă a stemelor heraldice a deschis câmp larg spre o simbolistică provenită din universul ocupațiilor rurale*. Aceste sigilii sătești au devenit astfel o sursă neașteptată de informații iconografice care țin de domeniul etnografiei. Din câte știm, nu a avut loc o dezbatere între specialiști, pentru a vedea în ce măsură asemenea simboluri și construcții ar putea fi sau nu acceptate ca elemente heraldice pentru alcătuirea stemelor de comune.

Anumite combinații, considerate mai reușite, se repetă identic pe sigiliile mai multor sate. Spre exemplu, o greblă așezată vertical, formând axa figurii, suprapusă de o coasă și un îmblăciu dispuse încrucișat, este o reprezentare ce se regăsește pe nu mai puțin de 15 sigilii! Apare astfel și riscul de a se ajunge la o anumită monotonie a stemelor, provenită din numărul finit de elemente ce pot fi îmbinate într-un număr limitat de combinații. În acest mod, nu se mai realizează surprinderea elementului de unicitate a stemei, care trebuie să identifice cât mai bine localitatea respectivă.

Foarte numeroase sunt, mai ales la sfârșitul secolului al XVIII-lea, pecețile care au în emblemă diverși arbori, în special brazi, molizi, plopi, fagi, stejari și salcâmi, așezați câte unul, câte doi, sau chiar mai mulți împreună. Destul de numeroase sunt și reprezentările de animale. Dintre cele de casă amintim, în ordinea frecvenței, calul, taurul, vaca, țapul, capra, oaia, berbecul, câinele, iepurele de casă, iar dintre cele sălbatice bourul, ursul, lupul, vulpea, mistrețul și chiar veverița. Dintre păsările de pe lângă casă întâlnim cocoșul, găina, porumbelul, iar dintre cele sălbatice lebăda, cocoșul de munte, vulturul, barza, rața, corbul, uliul și altele, a căror identitate nu poate fi stabilită. Uneori mai apar și pești, șerpi, broasca sau chiar fluturele.

O categorie mai modestă numeric este constituită de simbolurile religioase. Mai frecvente sunt reprezentările de biserici (cu două sau trei turlle) și clopotnițe. La acestea se adaugă figurile de sfinți, arhangheli, masa cu o cruce deasupra (eventual flancată de lumânări), precum și crucea, „ochiul Providenței” sau porumbelul (Sfântul Duh).

Ca și în cazul stemelor heraldice, N. Grămadă surprinde existența, în câteva cazuri, a „*efigiilor grăitoare*” sau doar “aluzive”, în care numele localității a putut fi transpus direct într-o imagine ce vorbește de la sine. Astfel de reprezentări se întâlnesc în cazul următoarelor sate:

Breaza – un brad; **Broscăuți** – o broască; **Buchenheim** (Poiana Miculi) – un fag (germ. *Buche*); **Corovia** – o vacă (rut. *corovia*); **Fürstenthal** – un principe încoronat (germ. *Fürst*); **Horodnic** – o grădină (rut. *horod*); **Sadagura** – o grădină (rus. *sad*) și un munte (rus. *gora*); **Vama** – poarta Vămii; **Voloca** – un bou (rut. *vol*); **Voroneț** – o cioară (slav. *vorona*); **Zamostea** – un pod (*za most/ zamostje*). Sunt însă și cazuri când această cale, ușor de urmat, a fost ignorată, din nu se știe ce rațiuni. Deși denumirea satului sugera anumite lucruri sau obiecte s-au preferat alte steme: Camena (Petriceni) – o căprioară; Ciocănești – un pescar; Chiselițeni – un copac; Opaț și Cireș – un om ducând o cobiliță; Fântâna Albă – o pasăre; Pârâul Negru – un căprior; Prisăcăreni – un snop de grâu; Sfântul Ilie – un secerător etc.

Deși dispozițiile legale interziceau adoptarea unor *steme heraldice* propriu-zise, au existat și câteva asemenea excepții, alcătuite probabil mai târziu, când urmărirea aplicării dispozițiilor inițiale a mai slăbit. Este cazul satului **Frasin** (1830, 1849), care are o stemă așezată într-un scut de tip suedez, scartelat, având în cartierele superioare două păsări, dispuse simetric, iar în cele inferioare două ramuri înfrunzite, așezate după același principiu. O stemă mai târzie a aceleiași localități (1871) are, într-un scut de aceeași formă, o cruce (sau sabie?) și o ancoră, așezate „în săritoare”. La 1900, peste ultimele două simboluri se suprapune și o inimă, ajungând că semnifică „cele trei virtuți” ale Sfântului Paul: *Credința, Speranța și Dragostea* (Tab. VII, fig. 91a, b, c). În cazul comunei **Plosca**, care ar fi putut beneficia foarte bine de o „stemă vorbitoare”, întâlnim o altă construcție heraldică, târzie însă, de la 1900: un scut scartelat, având în 1, 4 câte un topor și o spadă încrucișate, iar în 2, 3 câte o cruce înconjurată „de o coroană de ramuri” (mai curând încadrată de coarne de cerb, n. ns.). Stema vorbitoare a comunei **Sadagura** (viitor oraș, suburbie a Cernăuților) constă într-un scut tăiat, având în partițiunea superioară *trei pomi fructiferi* (o grădină), iar în cea inferioară *un munte* (ante 1900). La acestea s-ar mai putea adăuga, poate, și stema satului **Șerbăuți**, care cuprinde, într-un scut „spaniol”, o floare dublă de crin, de formă heraldică.

Pe lângă exemplele amintite, mai putem remarca și alte elemente heraldice, în diverse steme: *capul de zimbbru*, stema Moldovei, în sigiliul comunei Bădeuți (amintind de vechea reședință domnească de la ocolul Bădeuților) și Chicera (1878, 1900); *inima străpunsă de săgeată* în stema comunei Bălcăuți (1871); *străjerul purtând o halebardă* în sigiliul Câmpulungului Moldovenesc (1794); *un cap de cerb cu o cruce între coarne* („cerbul Sf. Hubertus” ca în vechiul sigiliu al târgului Baia!), în

emblema comunei Dorna Candrenilor (1824, 1850); *o pasăre conturnată ținând o cruce în cioc* (asemănătoare cu cea din stema Țării Românești), în emblema comunei Carapciu, de pe Ceremuș (1825); *un leu* în stema comunei Grănicești (1861, 1869); *un leu rampant* în pecetea comunei Iacobești (1798-1900); surprinzător, *o cămilă* la comuna Comarești (1857, 1900); *un arc încordat, cu săgeată*, la comuna Lucavița (1820, 1837); *un căprior heraldic, surmontat de trei stele*, în emblema satului Pârâul Negru (1802); *doi crini heraldici* în sigiliul comunei Sadova (1848); *ochiul Providenței* (cuprins într-un triunghi înconjurat de raze) în pecetea comunei Văslăuți (1861); *un porumbel în zbor, planând cu capul în jos* (Sfântului Duh) în emblema comunei Vicovul de Jos (1833).

Alte câteva aspecte apropie multe dintre aceste construcții de heraldica propriu-zisă: construcțiile simetrice, orientarea spre dreapta („dextra”) a majorității animalelor reprezentate, precum și tendința de a păstra același simbol la schimbările repetate ale matriței sigilare. Toate aceste detalii fac din reprezentările sigilare prezentate aici o sursă foarte valoroasă pentru alcătuirea de steme heraldice pentru localitățile din fosta Bucovina (partea de nord a județului Suceava). De altfel, bogata zestre sigilară a făcut ca procesul de heraldizare a comunelor din acest județ să fie încheiat până în 1996, rămânând, deocamdată, singurul din țară care a reușit această performanță⁸.

b. Embleme sigilare sătești din Transilvania (1851-1900)

Cel mai bogat material sigilar privitor la sigiliile sătești este oferit de Transilvania, aflată de asemenea sub administrare austriacă. Denumirea trebuie luată în sensul cel mai cuprinzător, întrucât, în afara Podișului Transilvaniei, aceeași situație o întâlnim și în Maramureșul istoric, Banat și părțile Bihorului. Există mai multe studii care abordează subiectul și care evidențiază faptul că pentru această regiune sigilografia rurală oferă o bază generoasă pentru întocmirea actualelor steme de comune⁹.

⁸ Armorialul teritorial al acestui județ, cuprinzând aproape 100 de steme, a fost publicat de Ioana Nistor, în „Monitorul de Suceava”, numerele din 29 iunie, 3, 4, 5, 6, 9, 10, 11, 12, 16, 18 și 18 iulie 1996.

⁹ Amintim aici și alte contribuții, precum: Corina Sporea, *Din trecutul satelor săcelene. „Compania Oerilor” români din cele șapte sate săcelene. Sigiliul cu stema medievală a Săcelelor*, în „Drum Nou”, XXVIII, Brașov, 25 noiembrie 1971 (nr. 8361), p. 2; Gh. Mudura, *Sigiliile localităților bihorene – izvoare etnografice (I). Zona Vașcău (I)*, IX, București, 1981, p. 195-209; Maria Dogaru, *Sigilii sătești din fostul Comitat Arad*, în „Cercetări numismatice”, III, București, 1980, p. 215-226.

Unul dintre studiile privitoare la sigilografia rurală transilvană vizează în special satele din fosta prefectură Orăștie, respectiv comitatele Hunedoara și Zarand, dintre anii 1851-1880, dar face și o bună introducere teoretică asupra temei în ansamblul ei¹⁰. Interesant este contextul în care au fost introduse aceste sigilii. După înfrângerea revoluției de la 1848-1849, în Transilvania s-a instaurat regimul absolutist, urmărind înlăturarea oricărei manifestări anti-habsburgice. Pe de altă parte, apariția sigiliilor sătești în această perioadă este și o reflectare a unei anumite emancipări a statelor transilvănene de vechiul lor statut cvasi-feudal. La data de 7 decembrie 1849 a fost introdusă, de către guvernatorul Transilvaniei, *legea asupra funcționării comunelor*, prin care se reglementa și uniformiza viața administrativă comunală, întărindu-se atribuțiile judeului (primarului), acesta urmând să fie propus de locuitori. El urma să conducă ajutat de un număr de jurați (cel mult 12), aleși, de asemenea, dintre localnici.

Începând cu anul 1851 apar, masiv, sigiliile sătești, deși există și exemple de sigilii mai vechi (1837, 1845). Specific acestor sigilii este „legenda” lor, redactată în *limba latină*, multă vreme limba de cancelarie a Transilvaniei. Aceste inscripții erau de forma: „**SIGILLUM PAGI VAIDE 1851**”. Din cercetările asupra legislației vremii, se pare că nu a existat nici un ordin imperial și nici o dispoziție a guvernatorului provinciei privitoare la introducerea sigiliilor comunale, ele apărând ca o necesitate, reclamată de funcționarea cancelariilor rurale. De aceea, mai ales în primii ani, nici nu erau obligatorii, multe comune neavând sigilii proprii. Pentru comunele din zona Clujului, se știe că majoritatea sigiliilor au fost confecționate de același gravor, Johan Politzer din Gherla, având prețul de doi florini fiecare. Pentru comunele din subcercul Aiud (aparținător de cercul Alba) pecețile au fost gravate de către Natan Izrael. Mai multe asemenea matrițe sigilare se păstrează la Muzeul Județean Hunedoara din Deva.

La numeroase peceți, introduse după 1855, se poate constata existența unei inscripții în limba română, de forma „**SIGILIU COMUNITATI FOLT**” sau „**COMUNITATEA PESTIȘU MICU**”. Unele dintre aceste sigilii au fost înlocuite, după 1858, cu altele având inscripția în limba germană, de forma „**SIEGEL DER GEMENIDE...**” (*sigiliul comunei...*). Oricum, se poate constata că pe tot intervalul de

¹⁰ M. Andrițoiu, M. Cerghedeau, *Sigilii sătești în comitatele Hunedoara și Zarand*, în „Revista Arhivelor”, București, 1971, nr. 1, p. 3-26. În textul articolului sunt incluse 51 de reproduceri fotografice ale unor asemenea sigilii.

timp cât au fost folosite nu s-a ajuns la o uniformizare în acest domeniu, păstrându-se o anumită diversitate¹¹.

Emblemele acestor peceți sunt cele care interesează cel mai mult în studiul de față. Ele reflectă, de obicei, ocupații, tradiții sau alte elemente specifice, „studiul amănunțit al sigiliilor sătești (...) oferind un bogat material etnografic, prefigurând o adevărată schiță monografică în imagini a satelor din perioada amintită”¹². Simbolurile sunt cât se poate de variate, cuprinzând de la arme sau unelte folosite în agricultură și mine, la animale domestice și sălbatice, arbori, pomi fructiferi, viță de vie etc. Cele 51 de reproduceri fotografice incluse în studiul citat sunt grăitoare în acest sens¹³. Dintre uneltele agricole, regăsim în reprezentările sigilare plugul, sapa, secera, grebla, îmblăciul, hârlețul, fierul de plug, grapa. În privința muncilor agricole, cel mai des reprezentat este *cositul* (având în vedere specificul zonei, unde fânețele montane reprezintă o resursă economică de bază), dar întâlnim și aratul, seceratul, îmblăciul¹⁴. Spicele de grâu sunt prezente în ipostaze variate: trei spice încrucișate, spicul ținut în mână de agricultor, spicele legate în snop sau așezate într-un coș de nuiele. Ele sunt menite să simbolizeze rodnicia pământului. Creșterea animalelor fiind o altă ocupație a locuitorilor din zonă, întâlnim în peceți și numeroase asemenea reprezentări. Cele mai frecvente animale sunt cornutele mari, apoi caii și caprele; apar, de asemenea, și păsările domestice. Păstoritul (un cioban sprijinit în bătă) sau apicultura (un stup cu albine în jur), cultivarea pomilor fructiferi și a viței de vie, sunt alte ocupații care se regăsesc în reprezentările sigilare. Amuzantă este emblema satului Ohaba de sub Piatră, unde, alături de un butuc de vie, este schițat și un drac, în semn de avertisment. Lucrul la pădure este reprezentat în diverse sigilii: joagărul și securea, doi boi trăgând un buștean sau un om ținând în mână un topor. Butnăritul îl găsim simbolizat în emblema satului Valea Mare printr-un butoi însoțit de un ciocan și o pană de lemn. În sigiliul comunității Râșculița este reprezentat spătăritul (o spată pentru războiul de țesut), iar în cel al satului Dobroț întâlnim o țesătoare care ține o spată în mâna dreaptă și o suveică în stânga, după cum, în alte cazuri, este înfățișată câte o femeie torcând. Uneori este reprezentată și moara de apă. S-a

¹¹ *Ibidem*, p. 5-16.

¹² *Ibidem*, p. 17.

¹³ Amprentele sigilare reproduse în textul citat provin de pe documente din colecțiile **D.J.A.N.** – Deva.

¹⁴ M. Andrițoiu, M. Cergheadan, *Sigilii sătești...*, p. 18.

remarcat și faptul că, dacă s-ar așeza simbolurile sigilare pe o hartă a zonei, ar exista o corespondență exactă cu ocupațiile locuitorilor. Astfel, în zonele de câmpie sunt figurate unelte agricole, spice, snopi, în regiunile de deal, pomi fructiferi sau viță-de-vie, iar pentru satele de munte cele mai frecvente sunt animalele.

Pentru zona Hunedoarei, o veche ocupație specifică, reflectată și în sigilografie, a fost aceea a *muncii la mină*. Întâlnim mai ales lopata și ciocanul de minerit, unelte de bază în epocă. Uneori, cele două unelte, așezate încrucișat, sunt legate cu o panglică, alteori, au deasupra câte o coroană regală. Sunt și embleme sigilare care înfățișează mineri lucrând în mină. Aceste reprezentări sunt întâlnite în zonele miniere ale epocii (Munții Apuseni, Poiana Ruscăi), lipsind însă din Valea Jiului, unde nu fuseseră deschise, încă, asemenea exploatări.

Având în vedere zona montană, o categorie aparte sunt sigiliile în care apar animale sălbatice. Cele mai frecvente reprezentări sunt cele de cerbi și căprioare în diverse ipostaze (stând, alergând, urmărite de câini de vânatoare). Mai întâlnim capra neagră, lupul, vulpea, iepurele. Vânatoarea mai este reprezentată și printr-un urs ridicat în două picioare, în fața vânătorului, sau de un vânător împușcând un iepure.

Orizontul apelor curgătoare este prezent prin înfățișarea unor bărci (uneori cu vâsle), a „unui curs de apă peste care traversează brodul”, imaginile de pești sau raci. Valea Mureșului a fost, multă vreme, drumul sării (bogăție naturală care a făcut obiectul unui înfloritor comerț) ce străbătea Transilvania și pusta maghiară, spre țările occidentale. Transportul era efectuat de corăbiile ce navigau pe acest râu și care apar pe unele sigilii, indicând o ocupație specifică a locuitorilor acelor comunități. În toate aceste cazuri, corăbiile sunt reprezentate având un catarg, în vârf cu un steag, ancorat prin două frânghii de prova și pupa corabiei. Pe sigiliul comunității Cimgău se disting și alte detalii, precum un cort și trei corăbieri, dintre care unul este la cârmă¹⁵.

O simbolistică specială este și aceea ținând de ocupația militară, legată de regimentele grănicerești din zonă, îndeletnicire din care decurgeau anumite privilegii ale locuitorilor respectivi. Sunt înfățișați calul înșeuat, singur sau având călărețul fie alături, fie călare, sau soldați pedestri, înarmați cu puști sau săbii. În alte reprezentări, armele apar separat: două săbii încrucișate, având uneori deasupra coroana regală; puștile încrucișate, deasupra unei ranițe ostășești; o pușcă singură, cu baionetă. Emblema de pe sigiliul satului Crivadia (fig. 44), pe care autorii

¹⁵ *Ibidem*, p. 23.

o percep ca fiind un cal purtător de steag (precum cel din stema județului Teleorman și al reședinței acestuia, orașul Alexandria), se apropie foarte mult de reprezentarea heraldică a *mielului pascal*, nefiind exclus ca acesta să fie, de fapt, sensul inițial al emblemei.

O categorie specială, constatată și în heraldica rurală din Bucovina, este aceea a așa numitor „*arme vorbitoare*”, ale căror reprezentări pornesc de la numele localității respective. Astfel, satul **Valea Brad** are în emblemă un munte acoperit cu brazi, de sub care izvorăște un râu; satul **Trestia** este reprezentată prin mai multe asemenea plante; satul **Mesteacăn** are ca simbol trei mesteceni; comunitatea **Lupeni** are în emblemă un om apărându-se de un lup, după cum **Valea Lupului** are doi lupi trecând printr-o vale. Autorii citați subliniază însă că „și în aceste cazuri, reprezentările nu sunt pur convenționale, ci sunt legate și ele de realități ale așezării respective, însuși numele comunităților fiind legat de acestea”¹⁶.

Puține steme sunt considerate a fi de inspirație cu adevărat heraldică. Astfel, pe sigilul satului Merișor, este figurată *crucea dublă* din vechea stemă a regatului maghiar (însoțită de o ancoră și un scut militar). *Corbul* este socotit ca fiind „evident, luat din stema Corvineștilor”¹⁷. O stemă heraldică este cea din pecetea satului Paroș-Peștera: în scut oval, o pasăre cu zborul jos; scutul este timbrat de o coroană deschisă, cu cinci fleuroni, care are, în creștet, o dextroșeră purtând o sabie, fiind împodobit cu obișnuiții lambrechini vegetali. Nu lipsesc *brațul cu sabie*, atât de răspândit în heraldica transilvană, dar acceptat în sigilografia epocii probabil nu ca blazoane, ci ca o trimitere simbolică la obligațiile militare ale locuitorilor unor așezări. În sigiliile unor sate așezate în apropierea trecătorilor montane mai este înfățișată *cheia*, ca simbol al așezării lor strategice și poate chiar a unor vechi obligații legate de paza acestora.

M. Andrițoiu și M. Cerghedeau subliniază și câteva cazuri mai speciale. Unul este cel al sigiliului comunității **Luncoiul de Sus**, a cărui întocmire relevă o gândire compatibilă cu cea heraldică. Satul este așezat la cumpăna apelor și acest element a fost ales drept simbol: *trei căni așezate pe trei piscuri din care se scurg șiroaie de apă*¹⁸. Pe sigiliul satului **Grădiște** (Hațeg) este înfățișată *o cetate cu trei metereze* care reprezintă, după părerea autorilor, ruinele romane din această localitate,

¹⁶ *Ibidem*, p. 17.

¹⁷ *Ibidem*, p. 23-24. Ambele atribuiri mi se par discutabile.

¹⁸ *Ibidem*, p. 24-25 și fig. 49.

în care ar trebui să vedem manifestarea ideii originii latine și a continuității românilor¹⁹. Alt exemplu este cel al comunității din **Vidra de Jos**, în care găsim, potrivit aceluiași autori, *trei majuscule: T.I.A.* Localitatea fiind locul de naștere al lui Avram Iancu, cele trei litere ar semnifica „inițialele bravului său fiu”.

*

* *

O colecție însemnată de matrice sigilare sătești se află și la Muzeul de Istorie din Cluj. Catalogul lor a fost întocmit și publicat de Maria Magdalena Jude și Nicolae Cordoș²⁰. Din cele 47 de sigilii prezentate aici, trei datează din prima jumătate a secolului al XIX-lea, iar celelalte după 1851. Doar 27 dintre ele au embleme, celelalte cuprinzând doar inscripții. Ele nu se referă doar la localități din județul Cluj, ci au aparținut unor așezări din diverse zone ale Transilvaniei.

Județul Alba. Sigiliul comunei *Cetatea de Baltă* (1851): un leu trecând, spre dreapta heraldică, având capul spre stânga, care își înghite coada.

Județul Cluj. Sigiliul satului *Dretea*, comuna Mănăstireni (1850): o căruță cu doi cai, în mișcare, spre stânga; în căruță se află un om cu biciul ridicat. Sigilul satului *Mihăești*, comuna Sânpaul: o bovină păscând.

Județul Maramureș. În sigiliul satului *Cărbunari*, comuna Dumbrăvița: un personaj feminin, cu aureolă, așezat într-o copaie. Satul *Lăschia*, comuna Copalnic-Mănăștur, are ca efigie un soare (sau lună?) cu chip uman. Satul *Larga*, comuna Suciul de Sus: o căprioară stând, spre dreapta (al doilea exemplar de sigiliu pare a conține un cerb). Satul *Peteritea*, comuna Vima Mică, are un urs rampant, sprijinindu-se cu labele anterioare de un stup (coșniță) de albine. Satul *Plopiș*, comuna Șișești, are în emblemă de asemenea un urs, spre stânga, conturnat, sprijinindu-se cu membrele anterioare de un copac. Satul *Poiana Botizii*, comuna Băiuț, are ca emblemă un brad. Satul *Preluca Veche*, com. Copalnic Mănăștur, are un personaj ce ține în mâna dreaptă o furcă, ce are coada în sus, iar mâna stângă o ține în șold. Satul *Rușor*, din aceeași

¹⁹ *Ibidem*, p. 24 -25.

²⁰ Maria Magdalena Jude, Nicolae Cordoș, *Sigilii sătești transilvănene din secolul al XIX-lea*, în „Acta Musei Napocensis”, XV, Cluj-Napoca, 1978, p. 467-479 (cu 7 planșe). Din păcate cele mai multe din descrierile emblemelor sunt eronate, încât trebuiesc revăzute.

comună, are, în cele două sigilii păstrate, un om lângă o moară de apă. Satul Vad, din aceeași comună, are gravat pe Arhanghelul Gavriil (un înger cu floarea de crin în mâna dreaptă) îmbrăcat în straie țărănești. Pentru satul *Ungureni*, com. Cupșeni, s-au păstrat de asemenea două matrițe, având ca emblemă un iepure ridicat pe picioarele din spate.

Județul Satu Mare. Satul *Corund*, din comuna Bogdad, are în sigiliu *un brăzdar de plug*. Pe un sigiliu al comunei Bogdad figurează același însemn.

Județul Sălaj. Sigiliul comunei *Chieșd* (1852) are drept emblemă cele două fiare de la plug. Satul *Moiad*, com. Șarmășag, are ca simbol o salcie. Satul *Valea Pomilor*, com. Șamșud, are ca emblemă un plug, spre dreapta, frumos desenat, peste care se apleacă ramurile unui copac. Comuna *Zimbor* (1872), are o reprezentare iconografică surprinzătoare: un crocodil, spre dreapta, plutind pe o mlaștină. Satul *Tămașa*, com. Cuzăplac (1874) are ca simbol mai multe unelte agricole, printre care un plug și o grapă. Satul *Măgura*, com. Poiana Blenchi, are în emblemă un personaj (feminin?) ținând în mâna dreaptă o Biblie.

Județul Timiș. Sigiliul comunei *Jebel* (1833) are reprezentat un cerb alergând, spre dreapta, încadrat de o coroniță deschisă, formată din două ramuri. Sigiliul comunei (devenită azi oraș) Buziaș (1850) are ca simbol un frumos snop de grâu.

*
* *

O altă colecție de sigilii notabilă este cea de la **D.J.A.N. Alba**, a cărei prezentare a fost făcută printr-un studiu semnat de Ioan Pleșia²¹. Dintre cele 363 de piese, cât avea pe atunci colecția, 64 proveneau de la organele comunale din perioada comitatelor, 43 de la primăriile comunale din perioada județelor, iar 23 de la sfaturile populare comunale. Embleme sigilare distincte aveau doar cele din prima categorie, și nu în totalitatea lor, ci doar cele mai vechi, având inscripția în limba latină. Din 1861 au fost introduse sigilii cu legenda în limba maghiară (sau germană, în cazul comunelor săsești) care aveau doar inscripții, fiind lipsite de embleme.

Dintre puținele sigilii purtătoare de embleme se remarcă cel al comunei Sântioana Săsească, în care autorul vede „o liră cu o cruce” recruciată, dar care putea fi, la origine, având în vedere maniera de

²¹ Ioan Pleșia, *Sigiliile din colecțiile Filialei Arhivelor Statului a județului Alba*, în „Apulum”, XII, Alba-Iulia, 1974, p. 405-430.

reprezentare heraldică, și *un pinten*, cu durița reprezentată schematic, sau orice altceva (fig. 25). Alte două sigilii, ale comunelor Dumald și Urmeniș, sunt aproape identice, fiind descrise ca „un S întretăiat de o bară cu belciuge” (fig. 37 și 38). Aceste simboluri ar putea fi mai bine identificate prin comparare cu modul în care sunt reprezentate diverse mobile heraldice din repertoriul clasic.

În afară de aceste sigilii, mai pot servi ca izvoare heraldice și sigiliile parohiale ale diverselor confesiuni reprezentate în Transilvania, care au însă, cel mai adesea, reprezentări de sfinți.

Colecția de sigilii a **D.J.A.N.** Arad cuprinde, de asemenea, și sigilii ale comunelor din acest comitat. Dintre ele, opt sunt date în secolul al XVIII-lea (între care se numără comunele Buhani, Boțești, Moneasa), iar celelalte sunt din anii 1839, 1850-1855 și 1861-1866²². De la începuturile absolutismului habsburgic sunt menționate sigiliile comunelor Sâmbăteni (o sapă și simbolul Sfântului Duh) și Covăsânt (o biserică și un butuc de vie). În majoritatea cazurilor, emblemele conțin reprezentări care simbolizează bogățiile naturale ale comunelor respective: snopi de grâu, frunză de tutun, vite cornute, animale sălbatice, copaci, unelte agricole (fier de plug, coasă, seceră, sapă, secure), cântar cu două talere etc.

Se cuvine subliniat faptul că pecetile trecute în revistă mai sus sunt cele de la care s-au păstrat *matrițele*, ceea ce este un fapt norocos. Putem cunoaște însă cum arătau sigiliile majorității comunelor și satelor după *amprente* lor, aplicate pe documente ce se află în colecțiile arhivelor publice, chiar dacă tiparul sigilar al acestora s-a pierdut în timp.

După 1861 au fost introduse sigilii comunale cu inscripții în limba maghiară și lipsite de embleme, iar după 1918, odată cu integrarea în statul român, sigiliile comunelor erau dotate cu stema județului din care făceau parte.

c. Emblemele sigilare ale coloniilor din Bugeac (1857-1860)

Acest capitol, oarecum neașteptat, al sigilografiei noastre rurale a fost pus în evidență recent de heraldistul Silviu Tabac, de la Chișinău, care a întreprins o cercetare specială la Arhivele Naționale din București²³. Este vorba de 40 de colonii întemeiate de Imperiul Rus, începând cu anul 1819, după anexarea Bugeacului (1812), pe locul unor

²² Kovacs Magdalena, *Colecția de sigilii a Filialei Arhivelor Statului din județul Arad*, în „Ziridava”, VI, Arad, 1976, p. 499-504.

²³ Silviu Andrieș-Tabac, *Heraldica teritorială a Basarabiei și Transnistriei*, Chișinău, 1998, p. 70-89 (cap. III. 3. *Sigilii heraldice sătești din sudul Basarabiei*).

vechi așezări tătărești. Populația adusă aici, de la sudul Dunării, era alcătuită mai ales din bulgari și găgăuzi (turci de religie creștină). Probabil că aceste așezări au avut sigilii cu steme proprii și în timpul stăpânirii rusești. După războiul Crimeei (1856), când acest teritoriu a revenit principatului Moldovei, au fost confecționate sigilii care să reflecte noua realitate administrativă. Emblema acestora cuprindea stema de stat (capul de zimbriu, flancat de cei doi delfini), ca și în cazul orașelor moldovenești, având la partea inferioară, într-un medalion oval, dispus orizontal, o emblemă specifică. Cele două serii de sigilii, lucrate în anii 1857 și 1860 (după realizarea Principatelor Unite), reflectă o remarcabilă unitate în privința formei, dimensiunilor și stilului în care au fost lucrate. După sistemul de hașuri convențional, se știe că majoritatea „stemelor” respective erau așezate în câmp albastru.

Unele dintre ele nu reflectă o gândire compatibilă cu heraldica, aglomerând, într-un spațiu de dimensiuni reduse, adevărate „peisaje”, sau tot ceea ce se poate cultiva într-o grădină de legume (ocupație specifică a coloniștilor bulgari). Colonia Cișmeaua Văruiță avea adunate în „stemă” următoarele legume: *o varză, o sfeclă, un praz, un cartof și un morcov*. La Enichioi (Satul Nou), așezare cu populație plurietnică, găsim reprezentate mai multe unelte agricole: plug, greblă, îmblăciu și coasă. Alte colonii, precum Novo-Pocrovca, Slobozia, Tabacu, aveau ca embleme *munți*, fapt surprinzător pentru zona de șes în care acestea au fost întemeiate. Interesant este și cazul coloniilor Caragaci și Caragaciul Nou, denotând, se pare, o gândire heraldică. Prima avea ca emblemă un țap; când s-a întemeiat cea de-a doua (probabil cu locuitori proveniți din cea dintâi), s-a ales drept stemă *un corn, așezat în fascie, spre stânga*, adică un fragment din stema coloniei-mamă.

Un procent neașteptat de mare este format din așa numitele „*steme vorbitoare*”. Colonia **Banova** avea ca simbol *patru monede* așezate neheraldic. La colonia **Barda** s-a alcătuit o altă asemenea stemă, plecându-se de la asemănarea cu cuvântul „bardă”, așezându-se, pe câmp roșu, *o bardă*, orientată spre dreapta (ar putea fi încadrată poate, mai exact, la categoria de „steme aluzive”). La **Brânza** s-a pus *o puțină* (de brânză). La **Caracurt** (*kara* – negru), colonie de albanezi, s-a optat pentru *struguri negri*. La colonia **Cartal** (fostă Oblucița) s-a așezat *o acvilă*, în poziție heraldică, având în vedere sensul din limba turcă a numelui așezării (*kartal* – vultur). **Cișmechii** („satul cu cișmele”, în limba turco-tătară) este reprezentat printr-o *cișmea*. **Congaz**, denumire care are înțelesul de „stație de poștă” (în aceeași limbă), este simbolizată printr-o *căruță cu coviltir de la care au fost dezhâmați caii*. **Fântâna Zânelor** (*Aziz-Bunar*, „izvorul sfânt”, după

apele minerale feroase, vindecătoare, de aici) are drept emblemă *o fântână cu cumpănă, ieșind dinspre dreapta și având căldarea înecată în colac*. Colonia **Văleni** este reprezentată printr-o vale care coboară spre dreapta. De remarcat este și faptul că aceste steme sunt „vorbitoare” în limba turco-tătară, a găgăuzilor, dar câteva dintre ele și în limba română. În schimb, fapt neașteptat, nici o „stemă grăitoare” nu se raportează la limba rusă (sau bulgară).

Concluziile autorului subliniază că aceste steme locale sunt mărturia unei autonomii locale considerabile, privilegiu obținut de la autoritățile rusești, în momentul întemeierii lor, și menținut de autoritățile moldovenești. Ele au o factură heraldică indiscutabilă, fiind create după diverse metode recunoscute în acest domeniu: arme vorbitoare, aluzii la particularitățile geografice și istorice ale fiecărei așezări, precum și la ocupațiile specifice ale locuitorilor.

d. Sigiliile satești din Țara Românească (1832)

Într-un vechi articol, Emil Vârtosu pune în evidență faptul că satele din Țara Românească și Moldova au avut sigilii proprii abia după introducerea *Regulamentelor Organice* (1830)²⁴. Explicația dată acestui fapt este aceea că, anterior, „satele nu constituiau unități administrative decât într-o foarte slabă măsură. Organizarea lor era mai puțin o problemă de drept public și mai mult o problemă de drept privat, particular, și privea, din acest punct de vedere, domnia, mănăstirile și boierii, proprietarii celor mai multe așezări satești (...). Prin *Regulamentul Organic* satul devine oficial unitate administrativă și, în această calitate, începe a-și exercita dreptul sigilar”²⁵.

O mărturie contemporană a lui Ioan Codru Drăgușanu arăta că, în Țara Românească, la 1835 se foloseau peceti alcătuite din trei părți, ce se puteau întregi printr-o verigă: o parte se păstra la proprietarul moșiei, a doua la preotul paroh, iar cea de-a treia la unul dintre aleșii sătenilor. Sigiliul sătesc cuprindea, la acea dată, *emblema județului*, având scris numele acestuia, numele plășii (subdiviziune administrativă) și apoi denumirea satului respectiv.

Particularitatea sigiliilor satești din Țara Românească constă în aceea că sunt dotate cu steme, frumos lucrate, dar care nu sunt specifice localităților rurale respective, ci sunt stemele județelor din care acestea

²⁴ Emil Vârtosu, *Sigilii împărțite și sigilii satești*, în „Studii și cercetări de numismatică”, I, București, 1957, p 357-366.

²⁵ *Ibidem*, p. 361.

faceau parte. Prin aceasta, *ele nu pot fi utilizate ca izvoare pentru alcătuirea actualelor steme comunale*, având valoare de izvor doar la alcătuirea stemelor de județe. Din această cauză, deși s-au păstrat în număr destul de mare, ele nu au oferit o motivație suficientă pentru a fi tratate pe larg în cadrul unor studii speciale²⁶. În afara matricelor sigilare aflate în colecțiile diverselor filiale ale Arhivelor Naționale, o parte a lor se mai păstrează și în colecțiile muzeale. Pentru satele mehedintene, de interes sunt sigiliile de la Muzeul Regiunii Porțile de Fier²⁷.

Ar fi existat o șansă ca, în Oltenia ocupată de austrieci între anii 1717-1739, unde aceștia au introdus diverse modificări administrative, să se manifeste și fenomenul apariției emblemelor pe sigiliile comunităților rurale. Era însă prea devreme pentru ca autoritățile austriece să se preocupe de introducerea stemelor sătești. În Bucovina și în Transilvania acest fenomen s-a întâmplat mult mai târziu, când teritoriul de la vest de Olt revenise în stăpânirea Țării Românești.

e. Sigiliile sătești din Moldova (1834-1900)

Emil Vârtosu arăta, în articolul citat, că în Moldova aceste sigilii s-au introdus, în fapt, abia în luna iulie 1835, în baza articolelor 6 și 9 din *Manualul Administrativ*, acolo unde erau cuprinse îndatoririle vornicelului și a „pacinicilor” sătești. Pecițile erau confecționate dintr-o singură bucată de metal și s-a plătit pentru fiecare câte 6 lei și 30 de parale, din cutiile sătești. Pentru a se evita folosirea abuzivă, prin anafora Sfatului Administrativ din 2 aprilie 1848, s-a impus confecționarea pecetii din două jumătăți, din care una avea să fie păstrată de preot, iar cealaltă de unul dintre pacinici. Deși conferea o mai mare garanție în utilizarea corectă, preîntâmpinând falsurile și abuzurile, principalul neajuns al sigiliilor împărțite consta în frecvența pierdere a unor părți, ceea ce îl făcea inutilizabil.

²⁶ Pentru sigiliile rurale din Țara Românească vezi, totuși, Maria Dogaru, *Colecțiile de matrice sigilare ale Arhivelor Statului*, București, 1984; eadem, *Matrice sigilare provenind din Oltenia, conservate în colecțiile Direcției Generale a Arhivelor Statului*, în „Arhivele Olteniei”, Craiova, 1981, p. 89-95; Ilie Vulpe, *Sigiliul sătesc împărțit al satului Aricești (județul Ilfov)*, în „Studii Vâlcene”, 3, Râmnicul Vâlcea, 1974, p. 111-114.

²⁷ Tudor Rățoi, Olimpia Grigorescu, *Matrice sigilare moderne din colecțiile Muzeului Regiunii Porțile de Fier*, în „Drobeta”, IV, Drobeta Turnu-Severin, p. 187-192.

Un material privitor la colecția de tipare sigilare aflate la **D.J.A.N.I.** a fost publicat de Gh. Balica²⁸. Această colecție cuprinde aproape 1500 de sigilii provenite de pe întreg teritoriul Moldovei. În loc de o prezentare mai detaliată a pieselor din colecție, textul amintit adună numeroase știri documentare despre confecționarea, folosirea și pierderea sigiliilor. Deși varietatea colecției este remarcabilă, sigiliile comunale și parohiale dețin majoritate covârșitoare din punct de vedere cantitativ. Cele mai vechi sigilii sătești poartă în inscripție anii 1834 sau 1840, precizându-se numele așezării și ținutul din care făceau parte. *Din păcate ele nu au embleme, care să poată servi drept sursă de inspirație pentru heraldica rurală.* Singurele excepții sunt cele, deja prezentate mai sus, ale satelor din Bucovina habsburgică și din sudul Basarabiei.

O schimbare se produce prin reforma administrativă a lui Alexandru Ioan Cuza (1864). Din păcate singurul pas care s-a făcut în acest sens a fost ca *în sigiliile sătești să fie reprezentată stema județului din care făceau parte*, așa cum găsim în sigiliile sătești din Muntenia încă de la *Regulamentul Organic*²⁹. Astfel, pentru satele din ținutul Iași, stema introdusă a fost *un cal*, executat în diverse variante grafice, de la cele mai stângace la cele mai elegante. Nici măcar numeroasele localități care dobândesc statutul de *târguri* în secolul al XIX-lea nu au avut embleme proprii. Mai mult, chiar orașele cu vechime medievală, despre care știm că aveau steme în pecețile din veacurile XVII-XVIII, au fost dezmoștenite de vechile însemne ale nobleței lor, acestea fiind înlocuite cu stema ținutului din care făceau parte.

Cercetătorul de ocazie poate descoperi în arhive și sigilii ale unor localități de pe teritoriul actualului județ Iași, de exemplu, care să aibă o altă stemă decât calul, ceea ce nu înseamnă că a descoperit o veche stemă a comunei care îl interesează. Actuala unitate administrativă care este județul Iași a înglobat și localități care în secolul al XIX-lea aparțineau ținuturilor învecinate. Nu vom întâlni steme care să reprezinte *un lup*, simbol al fostului ținut al Cârlișului, deoarece acesta a fost alipit în întregime ținutului Iași chiar în 1834, când apar primele sigilii sătești. În schimb, un sigiliu sătesc în care apar *trei spice*, arată că satul ținea, la data respectivă, de ținutul Roman, *trei plopi*, că a făcut parte din ținutul

²⁸ Gh. Balica, *Colecția „Sigilii”*, publicată în *Îndrumător în Arhivele Statului Iași*, vol. IV, București, 1970, p. 149-162.

²⁹ Șansa unei schimbări în bine apare după 1866, când pe tron vine Carol I de Hohenzollern. Prezența unui principe venit din spațiul german putea fi o premiză pentru dotarea sigiliilor sătești cu steme, precum în spațiul occidental. Acest fapt nu s-a întâmplat însă.

Hârlăului (care fusese unul dintre cele mai întinse din Moldova), iar *stupul de albine* indica pe cele care aparținuseră ținutului Vaslui.

Există și câteva excepții notabile în „deșertul” tradițiilor sigilare ale satelor moldovenești, după cum a remarcat, într-un studiu recent, Ștefan Gorovei: *fostele orașe medievale devenite între timp așezări rurale*³⁰. Cele mai grăitoare sunt cazurile comunelor **Baia** și **Cotnari**.

Se știe că orașul **Baia**, devenit la începuturile stătalității prima „capitală” a Moldovei, avea un foarte valoros sigiliu heraldic, ce înfățișa un *cap de cerb având un crucifix între coarne* (așa numitul „cerb al Sfântului Hubert”). S-a văzut în această stemă reflectarea legendei întemeierii orașului printr-un ritual de vânatoare: sacrificarea cerbului. De asemenea, s-a remarcat că stema de stat a Moldovei a fost concepută, probabil, după acest model. Poate chiar legenda descălecatului țării, din vechile letopisețe, să fie inspirată de aceeași sursă³¹. Un însemn heraldic atât de valoros, prin vechimea și semnificația sa, nu putea să nu apară în stema actualei comune Baia.

La fel, orașul **Cotnari**, cu secole în urmă o prosperă așezare urbană, ai cărei tineri studiau în străinătate și unde Despot vodă a întemeiat, în a doua jumătate a veacului al XVI-lea, un *Colegiu* în care se studia în limba latină, a ajuns astăzi o localitate rurală. Pecetea medievală a târgului Cotnari este cunoscută. În emblema sa nu putea să figureze, desigur, decât un *butuc de viță de vie cu struguri*³², simbolizând podgoria de aici, faimoasă și dincolo de granițele țării. Se cuvine, deci, ca vechea stemă să fie repusă în drepturi, într-o formă grafică îmbunătățită, dar în care să se poată recunoaște însemnul din pecetea medievală.

La aceste exemple, evocate și de Ștefan S. Gorovei, se mai pot adăuga alte câteva cazuri. De exemplu, **Târgul Trotuș**, din județul Bacău, în ciuda conservării denumirii medievale, este astăzi o așezare rurală. În vechea sa pecete, din secolul al XVII-lea, era înfățișat un *braț drept, purtând un ciocan de șalgău* (lucrător la ocnele de sare)³³. Stema este asemănătoare cu cea elaborată recent pentru orașul Târgul Ocna. Un alt caz este cel al târgului medieval **Ștefănești**, de pe Prut, din județul

³⁰ Ștefan S. Gorovei, *Mic îndreptar de heraldică (nu numai) ieșeană*, în „Arhiva Genealogică”, IV (IX), Iași, 1997, nr. 1-2, p. 330-332.

³¹ Emil Vârtosu, *Sigilii de târguri și orașe din Moldova*, în „Analele Universității București”, Istorie, I, 1956, p. 152-153.

³² D. Ciurea, *Sigilii medievale ale orașelor din Moldova*, în „Studii și cercetări științifice”, fasc. 2, Iași, 1956, p. 157-163.

³³ Dan Cernovodeanu, Ioan N. Mănescu, *Noile steme ale județelor și municipiilor...*, în „Revista Arhivelor”, XXXVI, București, 1974, nr. 1-2, p. 11, fig. 6.

Botoșani, care s-a ruralizat între timp. Stema din sigiliul medieval (sec. al XVIII-lea) este una dintre cele mai frumoase care au ajuns până la noi, reprezentând *doi păuni ațărtați*³⁴. Se știe sigur că și târgul **Țuțora**, situat de asemenea pe Prut, a avut o pecete proprie, dar nu cunoaștem ce reprezentare avea, astfel încât comuna ce poartă astăzi acest nume nu poate beneficia de o sursă de inspirație pentru noua sa stemă.

Se cunosc două asemenea cazuri și dincolo de Prut. Unul este cel al comunei **Lăpușna**, moștenitoare a orașului medieval cu același nume, fost reședință de ținut. Ba mai mult, localitatea împărțea cu Orhei rolul de reședință a serdarului Moldovei, cel care avea în grija sa paza hotarului de sud, dinspre tătari. Pecetea din veacul al XVII-lea înfățișează o cruce greacă, recruciată, de inspirație bizantină, chiar dacă era gravată cu stângăcie. Ea a servit drept sursă pentru elaborarea actualei steme a comunei Lăpușna³⁵. Foarte recent, a fost descoperită matricea sigilară a târgului **Peștera**, ce existase pe locul satului ce poartă astăzi acest nume. Acest târg se născuse pe vechiul amplasament al orașului Orhei, care și-a mutat vatra, în veacul al XVII-lea, la o distanță de 30 de kilometri. De aceea este cunoscut și astăzi ca Orheiul Vechi.

Pentru multe steme rurale o bună „rețetă” este aceea a „*armelor grăitoare*”, întâlnită și în emblematica sigilară analizată în aceste pagini. Ștefan S. Gorovei făcea, în studiul citat, mai multe recomandări, privitoare la comunele din județul Iași: denumiri de localități precum **Bivolari**, **Focuri**, **Boureni** (pentru comuna Moțca), **Plugari**, **Podul Iloaiei**, **Coarnele Caprei**, sugerează foarte direct ce ar putea să conțină stemele respective³⁶.

O altă „rețetă” care poate duce la întocmirea de steme bine fundamentate istoric se bazează pe studierea regimului proprietății satelor respective, preluându-se în stemele comunale însemnele heraldice ale vechilor proprietari ai locului. Atunci când este vorba de neamuri boierești foarte puternice, care au stăpânit zeci de sate, și această cale poate duce la devalorizarea însemnelor respective, care pot ajunge să nu mai individualizeze o așezare. De aceea se recomandă, în același studiu, ca stemele familiilor din această categorie să fie adoptate doar de

³⁴ Gh. Pungă, *Contribuții documentare privind evoluția târgului Ștefănești (sec. XV-XVIII)*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie”, XV, Iași 1978, p. 288 (cu o reproducere foto la p. 296).

³⁵ Silviu Andrieș-Tabac, *Stema și drapelul satului Lăpușna*, în vol. „Simpozionul de Numismatică dedicat împlinirii a patru secole de la prima unire a românilor sub Mihai voievod Viteazul” (Chișinău, 28-30 mai 2000), București, 2001, p. 237-243.

³⁶ Ștefan S. Gorovei, *op. cit.*, p. 331.

comunele în care au existat curți boierești, adică au fost reședințe ale neamurilor respective, și nu simple proprietăți. Exemplele date sunt acelea ale comunelor ieșene **Butea**, unde se află palatul Sturzeștilor, de la Miclăușeni; **Deleni**, de lângă Hârlău, de la care și-au luat denumirea câte o ramură însemnată a familiilor Cantacuzino și Ghica, putându-se îmbina, deci, stemele acestor două neamuri; **Lungani**, unde se află satul Goești, reședința cronicarului Grigore Ureche; **Stolniceni-Prăjescu**, pentru care se poate folosi stema familiei Prăjescu; comuna **Dimitrie Cantemir** din județul Vaslui, pe teritoriul căreia s-a aflat baștina Cantemireștilor, satul Selișteni, putând folosi în stemă *amfipterele* din balzonul acestei familii; proiectata comună **Ioan Neculce** (cu satul Prigoreni, unde se afla conacul și mormântul cronicarului), ce ar urma să se constituie din satele ce țin în prezent de comuna Târgul Frumos, ar putea prelua în stemă „armele” acestuia. Fostul târg **Mihăileni** de la Botoșani, numit așa după numele domnitorului Mihail Sturdza, care l-a și întemeiat (rezervându-i, pentru o vreme, chiar statutul de reședință administrativă a ținutului Dorohoi), ar trebui, în mod natural, să adopte stema acestuia. O reușită îmbinare de „stemă grăitoare” cu o veche stemă boierească este cea propusă spre adoptare de primăria comunei **Căiuți**, județul Bacău, unde s-a păstrat un conac al familiei Rosetti: în scut roșu un cal de argint, având în șef, pe argint, trei roze butonate cu aur.

Concluzii. Putem constata că, dintre toate provinciile istorice, Moldova se poate baza cel mai puțin, la modul direct, pe sigilografia sătească în construirea unei heraldici comunale, fiind lipsită de o asemenea tradiție³⁷. Zonele în care s-a dezvoltat acest fenomen sunt mai ales cele care s-au aflat sub stăpânirea Imperiului Habsburgic, tradiția germanică fiind cea care a impus sau a stimulat apariția unor asemenea reprezentări simbolice a localităților. Interesant este că și Imperiul Țarist a stimulat apariția acestui fenomen, în cazul coloniilor bulgaro-găgăuze din sudul Basarabiei.

Comunele din Moldova și Muntenia pot beneficia însă, chiar și indirect, de zestrea emblemelor sigilare din alte zone ale țării, acestea delimitând un univers simbolic și oferind un repertoriu de însemne care se potrivesc perfect și cu cel al așezărilor rurale extracarpatice. Se cuvine însă subliniat faptul că nu toate figurile înfățișate în sigiliile transilvănene și

³⁷ Aceasta în ciuda faptului că, de departe, cel mai mare număr de sigilii sătești din secolul al XIX-lea, ajunse până la noi (păstrate mai ales în colecțiile Arhivelor Naționale din București și Iași) provin din satele moldovenești.

bucovinene sunt, automat, și heraldice. Am văzut chiar, în cel de-al doilea caz, recomandarea expresă a autorităților ca satele și comunele să fie ținute în afara fenomenului heraldic (rezervat doar stemelor de orașe și comitate). De aceea ar fi necesară o dezbatere aplicată a heraldiștilor, în urma căreia să se stabilească ce anume din simbolistica oferită de zestrea sigilară poate fi acceptat în stemele heraldice comunale și ce ar trebui să rămână în afara acestui domeniu. Ar trebui stabilit mai ales în ce măsură etnografia poate oferi soluții sau, cel puțin, sugestii în alcătuirea noilor steme. O asemenea sugestie poate fi luată în considerare pentru localitatea **Dărmănești**, din județul Bacău, unde se păstrează poate cea mai arhaică și mai autentică formă de *joc al ursului* la sărbătorile de iarnă, care a făcut și obiectul unui reușit film documentar. Locuitorii de aici păstrează, de la un an la altul, un bogat tezaur de blăni de urs veritabile, folosite în fiecare iarnă la jocul (cu scenariu deosebit) care amintește de un ritual de inițiere, de intrare a flăcăilor în rândul bărbaților. Este un ritual emoționant, care urcă spre vremuri imemorabile. De aceea credem că o stemă potrivită pentru această așezare ar trebui să reprezinte un urs biped, având la gât cele două mari canafe roșii, pe un scut de aur.

Am văzut că, în afara simbolurilor legate de ocupațiile tradiționale, o parte dintre stemele analizate se apropie de heraldică prin diverse aspecte. Cel mai semnificativ este sistemul „emblemelor vorbitoare”, similar „armelor grăitoare” din heraldică. Această cale este valoroasă prin aceea că numele unei localități este cea mai scurtă și mai veche poveste despre fondarea așezării, statutul teritoriului respectiv și caracterul locuitorilor acesteia. Documentele istorice apar adesea târziu și aduc, de multe ori, confirmări asupra a ceea ce intuiam deja doar pe baza numelui. Multe așa zise *legende* asupra fondării unor așezări sunt adesea interpretări târzii ale numelui localității respective. Adesea faptele sunt forțate, prin așa numitele „etimologii populare” – un eufemism folosit pentru a desemna explicațiile naive, neștiințifice (date „după ureche”), oferite în timp asupra unui toponim. Acestea pot beneficia doar de circumstanța că, în alte spații, printr-un asemenea mecanism s-au născut multe din stemele heraldice vechi.

Deși pot părea, la prima vedere, o soluție facilă, stemele grăitoare solicită adesea cunoștințe foarte speciale. Ele pot fi vorbitoare, dar ... în ce limbă?! Când numele unei localități are un înțeles în limba română, lucrurile sunt mai simple (dacă nu este vorba de cuvinte ieșite din uz sau de sensuri schimbate). Numai că, după cum am și văzut, în parte, numele multor localități ne „vorbesc” în slava veche, în ruteană, maghiară, germană sau chiar în turco-tătară. În aceste cazuri ne poate fi de mare

folos un dicționar toponimic, în care să găsim explicații pertinente, adesea nebănuite pentru nespecialiști. De multe ori consultarea unui lingvist, specialist în toponimie, se dovedește a fi indispensabilă. Un procent foarte însemnat din denumirile așezărilor noastre rurale provin de la numele unor familii. În lipsa altor soluții, se poate înainta și pe această cale, pentru a căuta înțelesul numelui respectiv și a evalua posibilitatea ca rezultatul să poată fi transpus în forma unei steme vorbitoare.

Se cuvine semnalat și faptul că *stemele vorbitoare* sau cele *aluzive* deschid larg ușa heraldicii spre un aspect foarte delicat: încercarea de a reprezenta printr-un desen ceea ce sugerează numele localității duce, de cele mai multe ori, la îndepărtarea de repertoriul clasic de simboluri al heraldicii, încurajând reprezentările naturiste, care pot fi numite steme doar pentru că sunt incluse într-un scut. Este nevoie de multă abilitate și de o foarte bună cunoaștere a domeniului pentru a evita acest neajuns și pentru a oferi soluții rezonabile.

Un alt aspect sensibil este dat de reprezentarea în stemele comunale a unor *biserici* sau *sfinți*. Trebuie arătat, din capul locului, că heraldica nu admite includerea în scut a unei biserici anume, care să poată fi recunoscută în stemă, ca de pe o fotografie, ci doar o reprezentare convențională. Nici statutul de monument istoric sau de arhitectură, în sine, nu justifică o asemenea intenție. Abuzul în acest domeniu ar aduce la o mare monotonie în heraldica rurală și la neatingerea scopului principal al unei steme, acela de a oferi un simbol unic, ce trebuie să individualizeze localitatea respectivă printre alte câteva sute sau chiar mii. De altfel, zestrea sigilografică, examinată mai sus pune în evidență o mare înțelepciune sub acest aspect: procentul de peceti sătești care să reprezinte biserici în emblema lor este unul surprinzător de mic. Aceasta spre folosul varietății universului simbolisticii rurale.

Într-un mod similar trebuie să privim și problema reprezentărilor de sfinți în stemele comunale. În ciuda faptului că s-au păstrat sigilii parohiale iconografice, din secolul al XIX-lea, pentru un mare număr dintre bisericile sătești (inclusiv din Moldova), folosirea unor asemenea reprezentări ar duce la aceeași nedorită monotonie, având în vedere faptul că un număr redus de hramuri este comun atât de numeroaselor biserici sătești. Doar în cazul în care hramul respectiv este unul foarte rar, cu putere de individualizare, și dacă există posibilitatea de a fi transpus heraldic, acesta ar putea fi admis în stemă. În asemenea cazuri, este de preferat să se evite punerea unei icoane drept stemă și să se găsească attribute ale sfântului respectiv care să poată fi înfățișate heraldic (de exemplu: pentru Sfântul Andrei, *crucea în formă de „X”*, care îi este

specifică; pentru Sfântul Gheorghe, în loc de a înfățișa pe acest personaj călare, omorând balaurul, se poate folosi *crucea roșie pe câmp alb*, care îi poartă numele; pentru cei patru evangheliști Ioan, Luca, Matei și Marcu, simbolurile binecunoscute; pentru Sfântul Ilie, *corbul*, eventual aureolat; pentru Sfânta Ecaterina, *roata* care i-a adus martirajul; pentru Sfinții Voievozi, *sabia* Arhanghelului Mihail și *floarea de crin* a Arhanghelului Gavriil; pentru Sfinții Împărați Constantin și Elena o *nova plantatio*, pentru Sfânta Tecla *ciocanul*; Sfântul Iacob, *scoicile* specifice etc.). Pătrundem însă pe tărâmul simbolisticii bisericești, care este un domeniu foarte special, și care cere cunoștințe temeinice.

Tot legat de biserica satului, este recomandabil să se ia în considerare (dacă aceasta are o oarecare vechime) stema familiei care a construit lăcașul respectiv, mai ales că, de foarte multe ori, acesta primește ca hram prenumele ctitorului, sau o altă sărbătoare semnificativă pentru neamul acestuia.

Abstract

The study points out the existence of a sealing tradition for at least one and a half century within the rural communities across the present Romanian territory. Their presence marks a process of modernization with the village being recognized as an administrative unit. Unfortunately, it is only in the case of areas temporarily under the administration of the Habsburg Empire (Transylvania, Bukovine) that one can speak of sealing arms which individualized the villages and which could be used at the elaboration of the coat-of-arms. To these, should be added about 40 Bulgarian-Orthodox Turkish colonies in the south of Bessarabia under the administration of the Russian Empire (after 1812), which maintained their sealing arms also after 1856, when they entered the Romanian administrative system.

The rural sites in Moldavia and Wallachia did not have village seals with their own arms. The only exceptions are represented by few mediaeval towns which decayed in time and became simple villages, and which may or not be the centers of the communes. Those without a coat-of-arms could benefit from the universe of symbols assured by the sealing dowry preserved in the territories where this phenomenon existed.

The study of the old rural seals also suggests another way of elaborating the communal coat-of-arms: "the speaking arms" (or, sometimes, just allusive). This refers to the translation into a heraldic drawing of the name of the concerned site. One can notice that this is not a recent method and in fact this is how many of the old coat-of-arms had been created.

Both the preserved sealing arms and the "speaking arms" provide a wide opening for the communal heraldry towards ethnographic sources of inspiration. Thus the new coat-of-arms may face the risk to diverge quite a lot from the repertory of classic heraldry. That is why a debate is necessary between heraldry specialists so to establish criteria which would help getting optimal results in this field.

SIGILII SĂTEȘTI DIN BUCOVINA

(după N. Grămadă)

Arbore (cal)

Bădeuți Germ. (om și cal)

Banila Rus. (unelte)

Câmpulung Mold. (străjer)

Câmpulung Rus. (salcie?)

Caraciu (unelte)

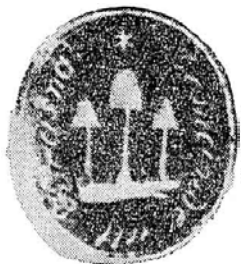
Cincău (snop și unelte)

Clivodin (plug)

Coniatin (unelte)

Crasna Veche (hârlețe)

Crisceatec (coș cu unelte)

Frasin (cruce, ancoră, inimă)

Gura Humorului (cerb)

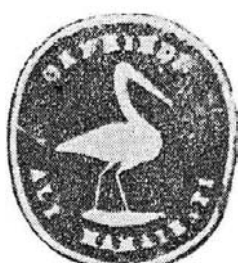
Ispas (coasă, greblă)

Liteni (coasă, greblă, îmblăciu)

Malatineț (coasă, greblă, îmblăciu)

Mămăieștii Vechi (barză)

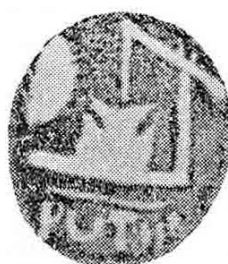
Mîtcău (porc!)

Negrileasa (roată, țăpoi, ciocan)

Poieni-Solca (vacă)

Putna (fântână cu cumpănă)

Straja (poarta strajei)

Țurenii (două coase)

Vama (poarta vămii)

Vatra Dornei (fântână acoperită)

Voloca (bou)

Zviniace (vacă)

SIGILII – COLONII DIN SUDUL BASARABIEI

(după Silviu Andrieș-Tabac)

Banova (bani)

Barta (bardă)

Caragaci (șap)

Caragaciul Nou (corn)

Cartal (vultur)

Congaz (haraba dezhamată)

Eschipolos (seceră)

Frecăței (coasă)